

163/1 SALTDALSVASSDRAGET

FYLKE: Nordland

Kommune: Saltdal, Skjerstad, Beiarn og Rana

Nedbørfelt: 1544 km²

Toppunkt: 1751 m o.h.

Utløpspunkt: 0 m o.h.

Marin grense: 118-125 m o.h.

Kraftpotensial: 292 GWh

SP-kategori: III

Økonomiklasse: 2

Naturgeogr. region: 36a, 36b, 43a

Saltdalsvassdraget er et av de største vassdragene i Nordland. Junkerdalselva og Lønselva danner Saltdalselva ved samløp 36 km sør for Rognan, der den munner ut i Saltdalsfjorden.

Med unntak av de høyereliggende deler vest for Saltdalen har området et klima med kontinentalt preg. Nedbøren nederst i Saltdalen og i østlige deler av feltet er under 800 mm på årsbasis, mens områdene lengst vest mottar i overkant av 1200 mm.

Lønselva drenerer østlige deler av Saltfjellet der den mottar mange mindre sidebekker fra et område med få innsjøer. På Saltfjellet har elva lite fall. Under 600 m o.h. går Lønselva i fosser og stryk helt til samløp med Junkerdalselva ca 100 m o.h. Største innsjø er Kjemåvatnet med et areal på 2,9 km². Vannet ligger på vestsiden av hoveddalen. Like etter utløp danner Kjemåga den store Kjemåfossen. Øvre og nedre Viskisvatnet ligger på østsiden av dalføret og blir drenert via Viskisbekken. Junkerdalselva har sine kilder i Sverige og heter først Graddiselva. Denne renner sammen med henholdsvis Skaitielva og Caresjokka. Før samløp med Lønselva renner Junkerdalselva gjennom den trange og rasfarlige Junkerdalsura. Ovenfor det trange gjelet er dalbunnen flat og vid. Før ura kommer bekken fra Solvågvatnet som ligger ved foten av den karakteristiske Solvågtind. Solvågvatnet er delnedbørfeltets største med et areal på ca 2 km². Saltdalselva går vekselvis i stryk og rolige partier ned til Røkland hvor gradienten flater ut. Russåga drenerer et større areal mot vannskillet i vest. Kvitbergvatnet med et areal på 1,4 km² ligger her. Ved Røkland slutter Eveneselva seg til hovedvassdraget fra øst. Flo sjø påvirker de nederste 4 km av Saltdalselva. De nedre deler er omgitt av mye dyrket mark. Ørfjellet, vest for samløpet mellom Lønselva og Junkerdalselva, er nedbørfeltets høyeste topp.

Det går et markert bergartskille øst-vest i nedbørfeltet ved samløpet mellom Lønselva og Junkerdalselva. I sør består bergrunnen av relativt tungt forvitrelige gneiser, mens den i nord og på østsiden av Saltdalen består av lett forvitrelige bergarter med fyllitt og glimmerskifer. I vest dominerer marmor. I feltet er det betydelige mengder løsmasseavsetninger - også på Saltfjellet. Mange av avsetningene er ravinert. Nede i dalen er det store terrasseflater.

E6 og jernbanen følger Saltdalen/Lønsdal til vannskillet i sør, mens mellomriksveien over Graddis følger Junkerdalen. Den nye mellomriksveien er lagt utenom Junkerdalsura som på grunn av stor rasfare alltid har vært utrygg for reisende. Bebyggelsen er hovedsakelig knyttet til de nedre deler av Saltdalen og da spesielt til strekningen mellom Rognan og Russånes. Det er imidlertid spredt bebyggelse ellers i de to hoveddalførene, og det er et velutviklet jordbruk i de åpne delene av begge dalfører.

Naturfaglige verdier

Vassdraget har meget stor naturvitenskapelig verneverdi innen alle fagfelt. Det er et av de største vassdragene i Nordland og spenner over flere vegetasjonsgradienter og ivaretar de fleste naturtyper i indre strøk av Salten. Det er opprettet flere verneområder innen nedbørfeltet for å ivareta spesielle botaniske og geologiske forhold. Ved opprettelsen av Saltfjellet-Svartisen

nasjonalpark er større arealer av vassdragets vestlige nedbørfelt vernet. I NOU 1986:13 foreslår Statens Naturvernråd opprettelse av en nasjonalpark i Junkerdalen-Balvatnområdet. Selv om nedre deler av elva er betydelig påvirket av tekniske inngrep representerer store deler av elva et lite påvirket system med betydelig referanseverdi.

Geofag

Nedbørfeltet inneholder en rekke objekter av geofaglig verdi. Storformene med topper av alpint preg, de paleiske fjellområdene og dalsystemet, er interessante. Erosjonsprosessene i kvartære løsmasser er aktive, og sedimenttransporten i vassdraget tilføres betydelige mengder materiale fra erosjon i kvartære løsmasser. De kvartære avsetningene i Lønsdal-Dypendal er et nøkkelområde for forståelsen av isavsmeltningshistorien i Nordlands fjelltrakter. Dette området danner også et typeområde for fluviale erosjonsprosesser i høyfjell og har betydning for forskning og undervisning innenfor dette fagfeltet. I de nedre deler av vassdraget er det utviklet elvesletter i forskjellige nivåer, og disse viser vassdragets fluvialgeomorfologiske utvikling i postglacial tid. Karstformene i sidevassdraget Russåga er særpreget ved store dimensjoner både av overflateformer og grotter.

*Meget stor verneverdi *****

Botanikk

Store deler av nedbørfeltet har rik berggrunn og det finnes flere lokaliteter av botanisk interesse. En del av området omfattes av det store Junkerdalen-Balvatn plantefredningsområde.

Junkerdalen er berømt for sin enestående flora, og er et klassisk område i botanikken. De første planteopptegnelsene fra området er publisert av presten Sommerfeldt i 1827.

Junkerdalen med fjellene i nordøst et av landets aller rikeste områder med hensyn til artsrikdom. Av om lag 400 registrerte arter er 90 av de mest sjeldne fjellplanter fredet. Solvågtind er voksested for flere sjeldne fjellplanter, og det er hevdet at toppen har vært en nunatakk under den siste istida. Fjellplanter kan da ha "overvintret" her. Området Junkerdal-Solvågfjell-Balvatnet er ut fra flora og plantegeografiske interesser et kjerneområde av internasjonal interesse. I Junkerdal- Solvågfjell området er det en sjelden konsentrasjon av arter med plantegeografisk interessante utbredelsesmønstre. Her er det flere arter med østlig hovedutbredelse i Skandinavia. Spesielt varmekjære arter vokser i Junkerdalsura. Rundt Solvågfjellet er det mange fjellarter med nordlig unisentrisk utbredelse, og en del bisentriske arter. Der Junkerdalen munner ut i Saltdalen ved Storrjord dekker homogene kalkfurusogger større arealer. Det er registrert svært sjeldne sopparter i området.

Kvitbergområdet, som ligger på vestsiden av Saltdalen, har lenge vært en kjent plantelokalitet. Det er registrert 290 plantearter her, bl.a. sju bisentriske og tre nordlig unisentriske arter. Det finnes særdeles artsrike reinroseheier i Kvitberget og Skjevelfjell. Rik og variert vegetasjon finnes også i Jordbrudalen, Harodalen og rundt Kvitbergvatnet.

*Meget stor verneverdi *****

Vannfauna

Med unntak av områdene med glimmerskifer og kalkstein er pH lav og ledningsevnen liten. Bunndyrfaunaen i Kvitbergvatnområdet og til dels i hovedelva har større tetthet og artsdiversitet enn vassdraget for øvrig. Kvitbergvatnområdet har også en rik krepsdyrfauna.

Til sammen er det ca 66 km lakseførende strekning i vassdraget. Sjørret dominerer, men det er også gode bestander av laks og sjørøye. Vassdraget er det største lakseførende vassdraget i Nordland som ikke er infisert av lakseparasitten *Gyrodactylus salaris*. Ved opprettelsen av Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark og tilstøtende landskapsvernområder er Kvitbergvatnområdet vernet. Vassdragets betydning for produksjon av anadrome laksefisk gir det stor biologisk verdi. Elva har potensial til å bli en av de aller beste lakseelver i Nord-Norge.

*Meget stor verneverdi *****

Kulturminneverdier

Det er boplasser fra yngre steinalder på begge sider av Junkerdalselva ved Storjord. Andre spor tyder på tidlig jordbruksbosetting innover i dalføret. Ved Viskisvatna ligger det en mulig gravhaug som antyder norrøn bosetting i jernalderen. På flere fjelltopper langs Saltdalen er det funnet hvalknokler, brukt til brensel på vardeplasser som kan ha brukstradisjon tilbake til jernalderen. Ved Vassbotnfjell er det funnet en bronsespenne av finsk type fra vikingtid. I middelalderen ble det etablert gårdsbosetting oppover i Saltdalen.

Fangstgropssystemer for rein finnes i Tjårrisdalen og ved Storjord. I Skaitidalen finnes enkeltliggende groper. Samiske gravplasser i ur er kjent bl.a. i Junkerdalen. Ved Stødi på Saltfjellet ligger tre samiske offersteiner. Fra 1600-tallet har Saltdalenområdet vært brukt av reindriftssamer både fra norsk og svensk side, dessuten har mer bofaste samer holdt til her. Konsentrasjoner av samiske boplasser finnes flere steder i området.

På gårdene i Saltdalen, Evenesdalen og Junkerdalen er det en del gammel bebyggelse. Her er det vanntilknyttete kulturminner som kverner, møller, sagbruk og bruer. I utmarka er det minner etter slått, tjærebrenning og tømmerfløting. Her er mange verdifulle ferdselsminner, bl.a. den eldste veien gjennom Junkerdalsura fra omkring 1870. Ved Graddis ligger Djevledalsbrua fra 1880-årene.

Området er svært rikt på kulturminner med stort mangfold som spenner over et langt tidsrom. De kan belyse steinalderens fangstkultur og samiske tilpasninger fra veidekultur til reinnomadisme. Kulturminner viser ulike etniske gruppers utnytting av fjell, vann, elver og dalområder, og her er typiske grenseområder mellom tradisjonell samisk og ekspanderende norsk kultur. Kulturminnene og kulturlandskapet har store opplevelsesverdier og kunnskapsverdier av regional betydning på tvers av riksgrensen. De norske minnene er typiske for området. De samiske kulturminnene viser stort mangfold og lang kontinuitet. Kulturminnene er i stor grad knyttet til vassdraget, visuelt og funksjonelt.

*Meget stor verneverdi *****

Friluftsjnteresser

Nedbørfeltet består av mange ulike landskapstyper, og kontrastene er store. Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark omfatter deler av feltet. Fjellområdene henger sammen med andre store og verdifulle friluftsliv- og naturvernområder. Nedbørfeltet er velegnet for en rekke friluftslivsaktiviteter. De vanligste er fotturer, skiturer, fiske, jakt og bærplukking. Feltet brukes også til spesialiserte aktiviteter som rafting og grotting. Feltet er svært viktig for det lokale og regionale friluftsliv, men har også nasjonal og internasjonal betydning. Lokalbefolkningen har ikke alternative friluftsområder. Dette gjelder også delvis regionens befolkning.

*Meget stor verdi *****

Landbruksinteresser

Jord- og skogbruk

Nedbørfeltet har ca 12.560 da dyrket mark, 2.660 da dyrkbar mark og ca 232.000 da produktiv skogsmark hvorav mer enn halvparten av arealet har middels eller god bonitet. Det produktive skogarealet har løvskog, naturlig furuskog og plantet granskog. Av 115 bruk i drift er ca 50 middels store eller større. Det er 29 bruk med melkeproduksjon på ku, 77 med sauebruk, seks med kjøttproduksjon på storfe, to med kombinasjon sau/ku og et med svinehold. I skogbruket er det større aktivitet enn noen andre steder i de nordlige deler av Nordland. I hoveddalføret er det brukbare utviklingsmuligheter for jordbruket, mens det i sidedalene er små muligheter for økt virksomhet. Utviklingsmulighetene for skogbruket er ganske gode.

*Meget stor verdi *****

Reindrift

Feltet nyttes som beite for rein hele året. En del rein fra distriktet er riktignok på vinterbeite i Sverige eller ved kysten. Den sørlige delen av nedbørfeltet er spesielt viktig for driften og er kjerneområde for Harodal reinbeitedistrikt. De lange fjelldalene i Balvatn reinbeitedistrikt har spesielt fine sommerbeiter for rein.

*Meget stor verdi *****

Kraftressurser

I forbindelse med konsesjonssøknader og Samlet plan er det utarbeidet flere planer for utnyttelse av kraftpotensialet i Saltdalsvassdraget. Saltdalsutbyggingen med Kjemåga kraftverk var et av prosjektene i den konsesjonssøkte Svartisutbyggingen. Prosjektet utnyttet fallet mellom kote 657 og kote 102 i hovedelva samt de nærmeste sideelvene på begge sider. Med 34 m (+28 m, -6 m) regulering av Kjemåvatnet ville prosjektet gitt 495 GWh midlere årsproduksjon billig kraft. Konsesjonssøknaden ble avslått (St.prp. 3/86-87) og prosjektområdet ble vernet gjennom Saltfjellet landskapsvernområde. I forbindelse med utbyggingen av Beiarelva var det planlagt å overføre avløpet fra Kvitbergvatnet m.m. til Beiarn. Dette ville gitt en produksjonsøkning på ca 100 GWh midlere årsproduksjon i Beiarn kraftverk. Overføringen ble avslått under konsesjonsbehandlingen (St.prp. 3/86-87) og prosjektområdet ble vernet gjennom Saltfjellet-Svartisen nasjonalpark og Gåsvatnan landskapsvernområde.

På østsiden av Saltelva kan øvre deler av Junkerdalselva og Eveneselva overføres til Balvatnet i Sulitjelmavassdraget og gi 238 GWh midlere årsproduksjon billig kraft i eksisterende og planlagte kraftverk der. Eveneselva kan også bygges ut i eget vassdrag. Et lite kraftverk som kan utnytte fallet mellom Solvågvatnet og Junkerdalselva på kote 205 vil kunne gi 21 GWh midlere årsproduksjon relativt billig kraft. Det er da regnet med 10 m senkningsmagasin i Solvågvatnet. I sideelva Vasselva kan to mindre kraftverk ovenfor Vassbotnvatnet gi til sammen 33 GWh midlere årsproduksjon meget dyr kraft. Alle prosjektene på østsiden av Saltelva er plassert i kategori III i Samlet plan.